

**ИСИДОРА
СЕКУЛИТЪ**

**Писма из
Норвешке**

САДРЖАЈ

Славица Гароња: „Закон равнотеже“ у путопису <i>Писма из Норвешке</i> Исидоре Секулић	9
Врста уводне речи	35
Писма из Норвешке	53
<i>О ауторки</i>	243

ПИСМА ИЗ НОРВЕШКЕ

Осло (Кристијанија), крајем августа

Живео је у старо време један краљ који се звао Гилфи, и десило се једаред да је кроз његову земљу пролазила чудна нека жена која га је својим чаробним вештинама забавила и занела. Као награду обећао јој је краљ онолико земље од своје краљевине колико четири вола узмогну преорати за један дан и једну ноћ. Та жена била је из племена моћних Аса, и звала се Гефјон. Она доведе четири вола и упрегне их у плут. Волови су били њени синови од једнога џина из пустих ледених планина Јотунхјема, и кад су огромном својом снагом заорали, плут је тако силовито и тако дубоко секао тло да се велики део земље сасвим отцепио од копна. Волови тада понесоше отргнуту земљу морем, пут запада, док се најзад не заглавише у тесном једном морском пролазу. Ту је Гефјон учврстила откинута острво и дала му име Селунд. А тамо одакле је тле ишчупано, створило се језеро Лог, и, тачно и логично у материји, како год стоје затони језера Лога, тако исто стоје гребени острва

Селунда, које се данас зове Селанд. У ту искидану, водом, ветровима и мразевима израстрзану земљу крећемо сада.

Чим оставите Немачку, и лађом, или великом парном скелом која цео железнички воз на себи носи, заплывите кроз Источно море према Данској, одмах осетите да сте на међи северних крајева, који у прошлости својој, у миту свом, имају борбу против насиља цинова и морских чудовишта, а у садашњости својој имају борбу против силе и немилосрђа камена, воде, зиме. Осетите да је то крај где се прича: из додира врелог ваздуха и леда поставили су праотац ледених цинова Имир и крава Аудумла; и та крава хранила је себе и отхранила Имира лажући залеђени камен; и први су Аси створили од Имирова тела свет са небом и земљом. Осетите да се приближујете строгој земљи где су се митски богови делили само на богове лета и зиме, плашили се једни и други пропасти света која је имала да дође онда кад курјак Фенрир прогута месец и сунце.

Заплывили смо у сиво, хладно, тромо и тешко неко море, и пажљиво смо се загледали у лице те, да кажемо, зле воде. То нису течни таласи који сегибају, лију и пене; то су круте водене плоче које се сударају, сурвавају и ломе. Тај простор није наливен водом; тај је простор поплочан водом. Ако се негде и запенуша течност, пена је тврда и оштра као струготине од камена; али понајчешће се на крутим таласима виде светле, праве и оштре ивице, хладне, вероватно, као ножеви. А кад се дигне макар само лак, ужурбан ветар који би површину Средоземног мора распирио у сићушне плаве чинијице са мало ружичасте или зелене боје у дну, овде, ошинуто и љуто скооче заоштрени таласићи чији бели тврди врхови изгледају као шиљци од леда. Можда, исто тако као и река Слидр из нордијског епа, из песама *Ege*, можда и ова чудна вода тера и носи мачеве и ноже.

Када смо, после двосатне вожње, пристајали уз чврсту земљу, и лепим једним механизмом, тежином самога воза, скопчала се сувоземна пруга и пруга на скели, и железничка машина нас скинула с мора, онда смо се нашли на острву Фалстеру, првом комадићу острвске Данске, да кроз њу, возом, стигнемо до земље која је тек у правом смислу раскомадана и искидана, која је, како митос каже, чули смо малочас, раскидањем и постала, и коју непрестано и сваки дан воде излокавају и ледови троше.

Први Аси, Один и његова браћа, раскомадали су тело цина Имира, и од трупа Имирова створили земљу, од крви море, од лубање небо, од развитлана мозга облаке, а од смрсканих костију камењаре. Али се делови измрцваренога цина нису подједнако и праведно разлетели и распоредили. Док су Данска и Шведска великим делом равнице, пуне траве и светлозелених дрвета, мозак и кости Имирове задржали су се нарочито у данашњој Норвешкој, у земљи која је варварска фантазија голог камена и воде, зелених зимских месечина и кратких помрачених дана, моћних јелових шума, али и нежних лала, усред зиме, по собним лејама. Земља која је домовина поетских душа, али и свих сурових отпора против понижења од сиромаштва. Земља тешког и турског живота, у којој се без херојства не зарађује ни хлеб, ни култура, ни радост.

За Данску Норвежани кажу да је богата земља и да је њену сељаку лако и добро. Али кад кроз ту државу пропутује неко ко је видео море банатских ораница, и зна шта може да никне на једном ашову бачке земље, и гледао шта све трули на земљи китњастих сремских воћњака, томе је чудно пролазити крајем где нема ни зрна грожђа, где се њиве жицом ограђују, и тај из оне тврдне Норвежана закључује само то: да су Норвежани много сиромашни, а не да су Данци много богати.

Равницâ у Данској има и одвише, али то су махом пашњаци; на сивкастој, трошној, хладним северозападним ветровима поливеној земљи буја, додуше, трава, али не буја оно што у зрну своме хлебац и дукате носи. А шуме су врло често тек шумарци. Северније, у Норвешкој, стабла ће бити џинови и стогодишњаци; овде, стабла су танана, а краве здраве и масивне. Пође ли разговор о кућама, или становима, норвешки сељак, који зна само за дрвену кућу, рећи ће вам да дански сељак живи у кући која је од цигле саграђена. Међутим, те зидане, понајвише бело окречене, ниске, сламом покривене куће с малим прозорчићима без завеса, сећале су нас најпре на сремско, дакле на наше сиромашно село. Али, ваља одмах истаћи, истиче се, уосталом, сама чежња северњака за цвећем, за бојом. Безмало свака кућа у Данској заоквирена је негованом баштом, а свака башта закићена одабраним цвећем. Уђе ли се у кућу, влада ред и чистоћа и начин живота који су од нашег сремског сељака исто тако далеко као што су раздалеко село Лединци и варошица Гједзер. Нека је дански сељак и сасвим сиромаш, нека је земљице и сасвим мало, свеједно, кућица му је спремљена и спретна, а међу густо посађеним главицама кеља цветају руже и шарене се астре. Хамлет, принц дански, у стиховима Енглеза Шекспира, ређа многа имена цвећа. То је вајкадашња, необична љубав према цвећу коју цео протестантски север показује, која је у Енглеској и Скандинавији део живота и задатак живота, и која је, у Норвешкој, подједнака у сунчаним крајевима фјурова (Fjord) и у сурим крајевима планина и ветрова. У Енглеској има више цвећа него у Француској, а у Норвешкој, само од Бергна (Bergen) до Тронјема (Trondhjem), има више бираног и негованог цвећа него у целој Италији.

Да ли је тај део природе у скандинавском човеку заостатак варварске наивности? да ли је то хришћанска

префињеност: да цвет буде лепши брат или сестра ових не много лепих људи? да ли је то, најзад, једна од немих философија и поезија усамљених људи: да у гледању цвета налазе утеху и радост? Ко ће знати. Тек, у Ботаничкој башти у Копнхагену има ђуприја на којој се од цвећа и траве не виде нигде стуб или клин, комад дрвета или комад гвожђа; а свакој норвешкој жени, ако јој је уопште могућно да оде на пазар, могућно јој је и то да поред хлеба и рибе купи и саксију или киту цвећа. Норвешке очи, које имају чудан немир вода што обалу траже, смире се када год погледају цвеће. На словенском северу није тако. Рус, обично, забије главу у књигу, свеједно да ли стоји или седи, путује трамвајем или возом; Рус, скоро по правилу кратковиди Рус, спусти главу, мисли неку своју думушку, задаје себи питања и загонетке. Питања и загонетке, уосталом, често су криви ако и на цветној германској половини севера остане понегде понеки цвет незаливен или непогледан. Северни свет тешко живи, и зна много више питања него одговора. Цела лирска песма, бива, од самих се питања састоји.

Од Копнхагена до Хелзингера (Helsingör), где железница и по трећи пут прескаче море на леђима скеле, и даље, шведском обалом уз морски пролаз Категат, простиру се мекани, зелени, тако бујни пашњаци да сва стада ситне стоке и сви чопори оних црно-белих, доста малих и здепастих крава што поваздан грицкају и једу – нигде не могу траву да прореде. Има и њива, и шумица, и великих добара, и кад се над том шведском кампањом проспе доста сунца, путник скоро да заборави да је туда пут у Лапланд.

Но сва та питомост има чудну неку уочену мирноћу, индиферентну мирноћу, без простодушности, хумора, или несташлука. Нити се виде раскалашни и мазни

гестови и облици наше природе која грца у сунцу, и до сржи у костима и у стаблима се прожима светлошћу и топлотом; нити се виде очајне и пркосне позе и намрштениости правога севера који у сумраку живи и често се и гладан и хладан бије и бори. Без темперамента расте и зре воће, и без физиогномије стоје дрвета и шуме. Као да преко ноћ нешто дође, и без страсти, без нарочите радости или бола чупне биљчицу и дрвце из земље, и кад сване сутрадан, све је опет у старом јучерашњем и прекјучерашњем штимунгу, само што је за дан старије и за длаку узрасније.

А кад се пређе норвешка граница, тако је као да се ушло у кућу озбиљног, сиромашног, брижно запосленог човека који се чуди госту и који дуго не верује да се гост радује што је дошао Норвешкој у посету. Са кратким осмехом, са мало речи, са збуњеним покретом дочекује Норвежанин фармер странца, као да хоће да се извини што му је земља тако тврда, тако ћутљива, доста неприступачна. Као да хоће да пита: зашто си дошао овамо где у каменитим домовима наших стена живе ђаволи који „имају канце и на коленима и на репу“; шта ћеш овде где се хоризонт месецима загрева само невидљивим сунцем?

Норвежаниново срце је увучено дубоко испред очигледности и понуда пријатељства; а његова земља је земља црних стена и немих вода, земља вечите глади за сунцем и чежње за човеком, за пролазником. Нешто мртво, костурасто и давно покојно представљају оне горостасне кристалинске стене које нити имају живот нити дају живот, које су некад фантастичне, некад страшне терасе големих структура без имена и без циља. Додуше, увек достојанствени, поносити архитектонски облици. С друге стране узето, разједени и разглодани делови норвешког трупа, са силесијом острваца, земљоуза, шкоља,

гребена, зглобова, прстију и патрљака, то су разголићени и на осетљиву страну окренути живци те земље, водом дражени нерви земље у којој се каже да је човек толико и толико зима стар, у којој се деца плаше бауком из којег ће скочити петнаест зима, и у којој девет месеци у години владају зли богови помрчине и бура, а само три месеца праведни богови љубави и сунца. Север је драматичан, у заплетима и у расплетима.

На камену је сав живот Норвешке, сав њен карактер, сва њена несрећа. У водама је сва њена лепота. У шумама њена машта. На западној, разуђеној и расцветаној обали поређани су раскошно леви и језовито ћутљиви фјурови са својим долинама, и посејане су варошице, пуне хитрог живота морнара и шарене граје пристаништа. А у унутрашњости, тешко притискају и земљу и људе пуне снежне пољане, фјелови (Fjeld), и камењари, и тешко и неправилно се подижу вароши на расплићено слојевитим или купасто заобљеним, често као стакло глатким брежуљцима и блоковима стена који на сваком кораку стрче из земље, а које је тако тешко сравнити са земљом.

И Осло (раније Кристијанија), главни град Норвешке, лежи на таквом терену, и стога је сав таласаст и нераван, пун стрменитих улица, издигнутих зграда, разних бизарних слика. Идете улицом, и одједаред зашушти дрво над главом; а раније нисте могли ништа опазити јер је стена с улице живом оградом скривена. Или, познанику се улази у кућу право с улице, а његову првом суседу се улази у кућу преко шездесет степеница. Мало даље, опет, између две куће, диже се стена која изгледа као порушен торањ или као претурена лађа, а из ње је израсла платана у чудном, малтене хоризонталном положају, и закрчила на том месту скоро пола пута. Цркве су махом на брежуљцима, а Улица Карла Јохана (краљ норвешки) пење се као

пространа тераса до краљева дворца који са шумовитог виси гледа целу средњу варош.

Касније, кад падне дебели норвешки снег и створи се саоник, види се многа привлачна и необична слика на том хумкастом и неравном терену. Не само школска деца него и поштански и банкарски момци, трговачки и занатлијски шегрти и разносачи, једном речју сви они који од забаве или по дужности крстаре улицама целога дана – стану се појављивати са неким веома ниским, уским и лаким, ако је слободно рећи, ручним саоницама, које носе под пазухом као какав портфељ. И чим се улица ма најмање нагне, одједаред, једним брзим и вештим маневром одрасли узјашу, а деца потрбушке легну на своје саонице, и у трену ока, док ви још невешто газуцкате и опрезно испитујете и десном и левом, они су скратили свој пут, и тамо доле, у дну улице, лако и хитро поскакали из снега, тутнули саонице опет под пазухом до прве zgodне прилике, којих је по улицама Осла доста.

Има, наравно, и таквих пролазника којима саонице не приличе, али по норвешким појмовима приличи им нешто друго, приличи им да се тоциљањем угреју и скрате пут. Дуж свакога тротоара видите једну или две тоциљајке, глатке као стакло, и по њима се клиза младо и старо, дебело и мршаво, грациозно и здепасто, наравно са једном сигурношћу и брзином коју могу имати само људи што се, такорећи, од рођења, и више од шест месеци у години транспортују на овај оригинални начин.

Колико те појаве оживљују промет, колико карактеристичности, нових гестова, фигура и манира уносе у свакидашњу уличну слику, то се не да лако описати. Изгледа као да сви људи играју од радости што је пао снег и лете саонице.

Изненађује можда што у модерном, уредном, строго европски уређеном главном граду та чудна јурњава није

забрањена ни по парковима, ни по најживљим улицама и раскршћима. Већ ако то није врста националне афирмације да се без икаквих одредаба и правила сваки по вољи сме стрекнути, и свакога по вољи сме оборити. Дечје, или пакетима натоварене саонице непрекидно се укрштају и севају између аутомобила и трамваја; а нигде нема тротоара без тоциљајке, односно, пошто се сасвим мале саонице спуштају и по тротоарима и глачају их у свима правцима, нема тротоара који није и тоциљајка. Мора се признати, међутим, да се крупне невоље ретко догађају, а да се ситне невоље дешавају највише онима што траже да прођу између тоциљајки.

Нарочито живописна су она места где је раскршће брежуљак и звезда се у неколико стрмених улица. Такав је, рецимо, вис испред краљева двора, или место где је споменик песника Велхавна. Ту је у свако доба дана толико деце колико о Божићу врабаца на амбару, и необично је занимљиво гледати са каквом бравуром управљају саоницицама, спуштају се са врха виси, пројуре целу улицу, и, услед силног замаха, лете још далеко и по равном. Сви у кожним хаљинама, или у камиљој длаци и вуни à la Фри-тјоф Нансн, и сви здрави и весели и несташни као да их је неко на ђаволој лопати сервирао.

То је тако жива и покретљива слика да странац радо знало гледа: неће ли чежњиви песник Велхавн одједаред скочити са столице свога споменика, и са грудвама снега који му се у крилу накупио, потрчати у гомилу деце.

* * *

Али свему томе сада још није време. У шумици око краљева двора, у целом Ослу, и на свима острвцима Осло-фјуре стоји сада јесен и густо пада лишће. Једнако вијугају

шарене спирале оболелог зеленила, дани и ноћи се облаче само у жуто лишће. When great leaves fall, then winter is at hand*, стоји у Шекспирову *Ричарду III*. Овде је сасвим тако. Велико лишће пада; ситно и мало је отпало већ давно. Машу у ваздуху крила крупнога лишћа, и свугде мирише влага јесењих суза.

И тамо пада лишће где си ти, и одакле сам ја; свугде сада пада лишће, то хоћеш да кажеш, је ли? Знам, знам, чујем ја падање лишћа са свих страна, и свугде ми је душа где год сам јесеновала. Пролеће се воли, јесен се памти. Знам, знам. Булоњска шума у Паризу не да се; кокетно носи жути жабо и црвене маншете, и шармантно се прави невешта да јој је избелео ћилим испод ногу. – Знам да се они горостасни јабланови у фирентинском Кашину још зелене. Држе се за руке и нечујним кораком иду, и продужују уске, мрачне, бескрајне алеје. И знам да ће још цео месец дана проћи док зелени џинови у Италији не забукте као жеравица и ватрени дим. – Видим како по јахачком путу, по Ротн Роу лондонска Хајд парка падају, маглom изједене, читаве границице, и трзају се од тог добри коњи добрих наследника, и кроз мутно подне галопирају центлмени у белој или жутој јеленској кожи и у црном лаку, и смешно озбиљно јашу на ниским пони-коњићима ситни Енглези и Енглескиње, ко јачи, ко још ни до конца основне школе дорастао. Сав тај поносит и самоуверен енглески свет на коњима – то је симфонија. Песник Бајрон је радо говорио: „Што најбоље знам, то је да пливам и да јашем.“ И човек га чисто види како са оном дивном главом језди кроз Пинету, у Равени... Данас, од чувене јелове шуме, Пинете, остало је само неколико стабала, а лорд Бајрон не зна више да јаше... И у Равени пада крупно сухо лишће. – Видим како се одвише

* Кад велико лишће пада, зима је на прагу.

виде они велики и већи, утојени и укочени курфирстови и маркгрофови у берлинској Зигесалеји (алеја споменика у парку); сувише се виде и иначе, а особито кад се цео пространи парк, Тиргартн, згрчи и смањи, и по његовим путањама сваки час искрсавају, по две у реду, као црни лептирови, старе баке у мрким униформама, што непрестано укрштају две високе метле, чисте стазе, остављају за собом велике хрпе безбојног триња и сухих петељака.

И знам, о најбоље знам како је код тебе, код нас. У два сата по подне, је ли, греје сунце у Топчидеру, лагано и дуго се кида лист по лист платане, и нигде никога нема. Један робијаш*, погурен, шушкара кроз сухо лишће, купи отресено кестење у дрвену путуњицу, и ланац му звечи. А кад је све покупио, исправи се да се одмори, и погледа у тебе и ти у њега. Уто пирне ветар, кроз тебе прође језа, са уморног дрвета се оспе све што му је тешко, робијаш се наново сагиба, купи кестен, и ланац му звечи.

А тамо даље, унутра у нашој земљи, однели су и последњу зимску ружу из села на гробље, и кроз жуту, зрелу јесењу светлост промичу црно повезане главе, траже на чијем гробу да спомену своје мртве. А још даље, тамо доле на југу, труне крвава трава на гробовима оних који нису криви што су убијали, и који су славни што су убијени. Живот је тежак не само у Норвешкој. Код нас Срба, црне шамије су увек савремене.

Знам, знам, на свима тим местима пада лишће, и свим живим људима вене година живота.

Овде је ипак друкчије. Сунце је много светло, као око грозничава болесника, али топлих сунчаних зрака добијамо само толико колико кроз прстен с моје мршаве руке може да прође. А сухо лишће не пролеће и не пада, него

* Слика је од пре тридесетак година.

цури и залива, веје и затрпава. Куд год се макнеш, газиш по њему и пада на тебе. Када год заћутиш, зашушти ти у ушима, када год уздахнеш, замирише ти у ваздуху, што додирнеш, посуто је њиме. Где год кап кише може да падне, пада и сухо лишће. На таласе фјуре и на дно чамаца, на шешире људи и у косе жена, на школске торбице дечака и у колица малих беба. И преко свега тога опет пада, журно и густо пада и дању и ноћу, пада само од себе, пада ако га додирнеш, пада ако га погледаш... Кад се из Улице Карла Јохана окренеш Дворском парку, то су непрекидни и непрекинути млазеви, низови, лопте и прегршти жутог лишћа, и из тог сувог пљуска извиру људи, отресају се и чисте једни друге. И наочиглед расте слој опалог лишћа, скраћују се стабла, телеграфски стубови, ноге малих Норвежана што око девет часова полазе у школу, и човека је чисто страх од тог равнодушног тупог падања што прети мртвим миром и лежањем на земљи, у земљи.

А кад преко свега тога сунце гране, онда заболи бол што игда може, и душа у човеку сасвим клоне. Онда се тек види да је то једно дуго и болно растајање, да су се то сунце и жут јесењи дан загледали једно другом у очи и лагано се размимоилазе.

Али, има у овом крају још једна јесен. Јесен у оним величанственим шумама што се у старим норвешким песмама зову „мрке горе“. До неба високи, укочени, намрштени четинари изгледају као цинови што жмуре, и стоје, и презиру страх, исто тако као и древни дивови којима нису могли нахудити ни богови ни људи, и који су се тек онда затрли кад је пропао цео свет, кад је „курјак Фенрир тако разглавио ждрело да је доњом вилицом додиривао земљу а горњом небо, и кад је прогутао Одина и све звезде“. Песник Милан Ракић је писао да му снегом покривена огромна дрвета у Шведској изгледају као „беле дувне“.

Нас су огромна дрвета у Норвешкој подсећала на џинове из њихове древне митологије. И данас је та сиромашна, строга земља станиште џинова и патуљака, и међу великим бројем њих, станиште малог броја људи.

Чудни су четинари. Бог шаље кишу, а њихово се лишће не укваси, Бог шаље сунце, а они се не радују. Бог шаље ветар, а они се не љуљају, Бог шаље сан и смрт дрвећу, а они се зелене. Али, кад уђеш у шуму, ти осетиш да се тле под твојим кораком угиба, и нога ти упада у нешто мекано и труло. То су миријаде иглица које су, као сузе поносите човека, нечујно и невидљиво пале. И видиш ситне тачкице стврднуте смоле која је преконоћ, у часу црног мрака кад ни најближи сусед не може да види, потекла из срца које се у болу стегло. А изјутра, кад пробуђени фјур потера стотину ветрова на све стране, дремљива стабла се у некој вртоглавичној линији поведу за струјом, али врхови њихови су и тада будни и мирни компаси у неке неслућене пределе и даљине.

* * *

Даљине! Ту реч не треба пред Норвежанима споменути. У њиховој је земљи све далеко, јер нема људи, јер је више но слабо настањена у вишим и високо северним областима.

Норвешка је земља где се чезне за обликом и гласом човека, где читаве покрајине стотинама година стоје пуне јер не могу да даду толико топлоте да постану нечија колевка, ни толико хране и одбране да постану неком завичај. У научним извештајима је забележено да цео норвешки народ, који живи на 322.000 км², има само два и по милиона људи, и да на квадратном километру живи просечно седам становника. Али то треба тако разумети да тамо горе, изнад Нурфјура (Nordfjord), врло често

тек на десет квадратних километара долази седам људи; и кад се узме у обзир да тих седам људи могу бити једна породица, онда излази последњи факт да се кроз многе крајеве Норвешке путује а једва се сретa човек.

Али сва туга тих људи који живе у земљи где нема људи, тек се онда схвата кад је појединац каже.

Упознали смо се с породицом једног окружног лекара из покрајине Телемаркен, која лежи у југозападном, дакле, релативно најнасељенијем, најпосећенијем и климатски најподеснијем пределу. Лекар и његова жена били су у Тронјему да посете сина који тамо учи вишу техничку школу, а затим дошли у Осло да и ту обиђу рођаке и пријатеље. У току разговора запитасмо лекара одакле је. Он одговори да је из покрајине Телемаркен, близу водопада Руканфоса (Rjukanfoss), „знате“, и он се насмеши, „у лето странци пролазе туда због тог чувеног водопада, сигурно сте и ви били“. Мислили смо да је тај одговор случајно тако испао, и после извесног времена поновисмо питање. Доктор онда одговори: да је лекар у округу Братсберг.

– Извините, господине, нас интересује да чујемо место где живите. Јесте ли из града или са села?

Лекар се опет насмеши, али више на своју жену, као да се споразумева с њоме: шта и како да каже.

– Извините и ви, не могу вам на то питање одговорити онако како сам чуо да се на таква питања одговара, кажи-мо, у Немачкој, у Енглеској, и, рекао бих сада, и код вас у Србији. Зато је и потребно да вам одговор на свом језику речем. Норвешки се то каже: станујем шеснаест километара до првих људи. То је онда и име, и место, и смисао, ако хоћете и туга моје куће.

– То је веома незгодно... и чудно, и...

– О, има од тога још незгодније. Ја путујем понекад читав дан да стигнем до пацијента, а на северу, у

Финмарки, где ми је брат лекар, апотека и доктор су и по три дана далеко од неких људи којима треба помоћ, и будите уверени, много храбрости ваља тамо имати и да се човек роди и да умре...

– Видите, код нас у Норвешкој има таман толико вароши, односно варошица, да мало бистрији човек може за један сат сва имена напамет научити. Села код нас нема. Поједини домазлуци, кућа са економским стајама, то је гор (Gaard), и у тим горовима, у тим дрвеним кућерцима или колибама, раздалеко, раштркано, не познајући се, или не састајући се, проживимо век, долазимо само двапут годишње у варош да покупујемо што нам треба, и да видимо кога смо највише жељни. Чешће не можемо, јер нам је све далеко, а зима је тако дуга...

– А преко зиме? Летњи су путеви неупотребљиви, не зна се ни где су под снегом, сем главног друма где вире стубови или пободене мотке... Јесте, чудно је то, и лепо и језиво, кад снег све изравна и човек путује преко јама, гудура и трњака, и пут му је где год хоће. Тада прикачим скије (ши, Ski) и тако идем на дужност. Јурим по снегу и кроз ветар, и гледам пустињу на земљи и пустињу на небу, и често раскошну игру боја у мртвом ћутању, и одједаред ми је тако као да сам изгубио кућу где живим, немам кућу, лутам и тражим људе, просто људе, не оне којима сам пошао...

– Понекад се јако ужелимо друштва и познаника, али сви су тако далеко, а зима је тако дуга...

– А кад се око један-два сата враћам, ми то не зовемо подне, јер то је код нас све до после Божића почетак ноћи, тада узнемирено журим да видим да ли нас није снег затрпао, да ли се није ватра угасила, и да питам и чујем: да није, можда, неко ипак прошао поред куће, протоциљао се муњевитом брзином без трага и гласа...

– А моја деца извирују кроз прозоре и кроз веранду, и кад издалека угледају путника на снегу, они се огрну и излазе напоље да ме дочекају; знају сигурно да сам то ја, јер нико други не пролази, и није прошао, ни тога дана ни пређашњих дана. А и ако је прошао, ко зна ко је и куда жури. Не познајемо га, и не чујемо га. На оним дугим, глатким дашчицама које су главно наше средство да скратимо пут и да се не смрзнемо, и да наглим клизањем прелетимо преко меких снегова који би нас иначе, можда, прогутали – на њима се путује нечујно, тихо, скоро плашљиво опрезно, да вас не осете ћудљиви богови и иња, и да вас не стигне страшна њихова клетва: да пропаднете дубоко у земљу и да вам „из груди дрво израсте“...

– Наравно, деси се понекад да се снег под вама и заљуља. Тада се дугим штаповима одупиремо, издижемо се, правимо се лакши, и гледамо да се спасемо хитрином и брзином; баш као што и наши ирваси брзим и вештим прескакањем с камена на камен прелазе широке, па и дубоке воде. А жени и деци ништа о томе не кажемо, да се не би плашили да ће нам се то још који пут десити, јер може, јер зима је тако дуга...

Јер зима је тако дуга – то је сталан рефрен у говору ових људи, стално резигнирано јадање у земљи где је од човека до човека пусто и далеко.

* * *

Пролазили смо једаред дивним крајем између Согнефјура и Јотунхјемских планина. То, то колико смо ми обухватили, то је простран, сочан цветни пашњак, испресецан романтичним језерима, и шумама, где је све што је зелено зеленије но игде на свету, и све што је шарено шареније но игде на свету. И обрадовали смо се кад смо

угледали стада и чопоре оваца, коза, крава и коња. Освртали смо се да нађемо сељаке, чобане, људе, фармере. Нигде живе душе, нигде трага човечјем стану. Мирише трава, мирише ваздух, мирише вода, мешају се пуцкетави звуци чупкања и хватања, мичу се усправно и положено мале и велике њушке, прате вас равнодушне очи и склањају вам се с пута мирне животиње. Нечега рајски мирног и невиног било је на томе месту; посматрач се осети недостојним и кривим, као увек пред величанством природе и уметности. Пред катедралом, пред шумом, под Мон Бланом, пред виртуозом, пред научником – човек обара очи, скоро рећи да пропада у земљу.

Лепо, али пусто. Ни путева нема; нико туда не пролази и никуда се туда не иде. С пролећа, људи дотерају, или, боље рећи, с језера на језеро превезу своју стоку да се преко лета гоји на пашњаку, а они се врате; долазе само с времена на време да виде је ли све на миру, и да понесу кући нешто млека. Нико не може да се реши ни преко лета ту стално да живи. Пусто је, далеко је. Чудно то изгледа, и као нигде на свету. Стока, можда све имање једног човека, без чувара и господара! Али почевши од сиромашног норвешког краља, коме Стортинг (парламент), према приликама, из године у годину одређује цивилну листу, цео норвешки народ је сиромашан, и зато се ту не краде. А да стока заиђе и изгуби се, и то се не дешава. Спреда је вода, даље и бездано море, а састраг страшни Јотунхјем, сав у глечерима, урвинама и расхуктаним водопадима. И најзад, те животиње такође имају страх од зиме, и знају: још мало па се без газде нема куд, још мало па је на овим расцветаним пољима мраз и смрт, и само се у стаји, у заклону сељачке куће може преживети време хладноће и гладовања, јер зима је тако дуга...

– Код вас је необично лепо!

- Да, али сувише кратко време.
- Ви имате јединственог цвећа!
- Да, али само кратко време. Зима нам је тако дуга.

И све у том тону. Свугде човек осећа да између две радости тих људи чучи жалост. Врло много народних песама почињу речима: да је сунце село и да су сенке косе; много је мелодија лепих од туге, страха, мрака; у пејзажу је скривена бура и лавина; у акорду музике чује се капање хладне воде можда никад сунцем осветљених дубоких језера. Нигде се тако као у норвешкој природи не осећа: да је, можда, само у суровости вечност.

II

Почетком септембра

Бог Тор је бацио очи поубијаних цинова на небо, и тако су постале звезде. И стога су можда те звезде тако слабо милостиве према људима што овде живе. Мало је ту веселих звезданих ноћи иза топлих сунчаних дана. Ово је земља окретања и идења за сунцем. Сви предмети, природни и вештачки, стоје у насилном положају, имају криву осовину, и не познају ону сигурну симетрију крајева где је десно и лево свеједно, где су и исток и запад благословене стране света. Све се нагиње и тражи сунчану страну јер ко је на сунчаној страни (Solbakke), тај је богат и срећан, а чија је кућа у хладу јела и смрека, тај је сиромаш и тужан. Све има онај мучни, неприродни истегљени положај чежњивости која избачених руку и укочених прстију хоће да достигне оно што јој је одречено и отето. Дрвета су нагнута, и с једне стране лиснатија